

TAALAFBRAAK

Lesontwerp voor een leesles

In dit artikel stelt de werkgroep 'Eerste Hulp Bij Onderwijs' (EHBO) een lesontwerp voor waarin ze aantonen hoe een leesles in de hoogste jaren van het secundair onderwijs kan verlopen. Uitgangspunt van deze les is een tekst van Herman de Coninck, 'Heel de wereld of niets' (Lezing in de Beursschouwburg te Brussel in de reeks 'Hard op de Tong').

Het probleem bij het lezen van ietwat moeilijkere essays is vaak het gebrek aan voorkennis bij de leerlingen. Dit lesontwerp wil tegemoetkomen aan dit probleem en biedt daarom bij het essay een aantal hulpteksten aan die het tekort aan voorkennis kunnen neutraliseren. De bedoeling is dat hierdoor de draagwijdte van de tekst duidelijker wordt. Bovendien bieden de teksten de mogelijkheid in te gaan op een aantal linguïstische problemen.

Doelstellingen

- de leerlingen kunnen een essayistische tekst verduidelijken a.d.h.v. geselecteerd achtergrondmateriaal (kritisch lezen);
- ze kunnen enkele positieve en negatieve invloeden van de beeldcultuur op onze taal aanduiden;
- ze kunnen de eventuele relatie tussen taal en denken verduidelijken ;
- ze kunnen (hun) opvattingen over taalafbraak verduidelijken met voorbeelden.

Bijlagen

- Bijlage 1 : 'Heel de wereld of niets' naar Herman de Coninck (Knack, 17 april 1985);
- Bijlage 2 : zes geselecteerde hulpteksten;
- Bijlage 3 : opdrachten bij de hulpteksten uit bijlage 2.

Lesverloop

1. De begeleid(st)er geeft een korte inleiding op het thema. Bijvoorbeeld door te verwijzen naar een duidelijk voorbeeld uit de actualiteit.
(P.S. Nu de Orwell-rage geluwd is en het toch wel schitterende boek '1984' weer voor honderd jaar in de verge-

telheid dreigt te geraken, dachten we dat het zinvol was Orwells visie op taal nog eens te belichten. Niet het boek omwille van de datum dus, wel omwille van de boeiende visie op taal ...)

Voorbeeld van inleiding :

Daags voor de Amerikaans-Russische topontmoeting te Genève (nov. '85) deed president Reagan een vrij opmerkelijke oproep tot de journalisten. Hij verzocht hen namelijk niet langer meer het woord 'sterrenkrijg' (starwars) te gebruiken, maar voortaan te spreken over 'ruimteschild'.

Op het eerste gezicht een uitspraak die een beetje tussen de plooiën van de zovele andere (belangrijkere ?) mededelingen en standpunten leek te vallen. Opmerkelijk is echter dat de media zijn verzoek helemaal niet genegeerd hebben. Plots doken immers in onze nieuwsberichten woorden op als 'ruimteschild', 'ruimtedefensie' of 'ruimteverdediging'.

Een toevallige verschuiving ? In elk geval niet zonder betekenis. Wanneer we het woord 'sterrenkrijg' bekijken, dan valt het niet te ontkennen dat het hier gaat om een offensief oorlogssysteem (opm. : het woord 'krijg' was in feite een in onbruik geraakt woord, cf. Van Dale : enkel in literaire taal ...). Woorden als 'ruimteschild' en 'ruimteverdediging' daarentegen verdoezelen dat offensieve karakter en benadrukken enkel het defensieve aspect van het systeem.

Het woord zelf verandert natuurlijk niets aan het 'starwars-project', maar misschien heeft deze woordwijziging in de media wel invloed op onze conceptualisering en onze manier van denken over het project ...

Kortom, kunnen we uit dit voorbeeld afleiden dat de taal onze houding, onze wereldbeschouwing, ons denken bepaalt ?

'Wanneer een regering het woord 'terrorisme' verbiedt en een regel uitvaardigt dat men alleen nog mag spreken van 'democratisch geweld', zullen taalgebruikers dan in dat oude terrorisme iets positiefs gaan zien ? Vroeger hadden wij een Ministerie van Oorlog, nu heet dit Ministerie van Defensie. Heeft zo'n naamsverandering invloed op het denken ? Kan men door de taal te veranderen de denkgewoonten en de houding van de taalgebruiker beïnvloeden ? Wanneer we een 'patiënt' stelselmatig 'cliënt' noemen, zullen we dan denken dat een patiënt even mondig is als een cliënt ? Gaan we anders om met een 'gek' dan met een 'geestelijk gehandicapte' ? (J. Renkema)

2. De leerlingen krijgen het essay van H. de Coninck (Bijlage 1). Ze lezen het grondig door en proberen daarna op de aangegeven plaatsen de teksten (+++ ... +++) uit Bijlage 2 in te passen. Deze teksten zijn gekozen om het essay hier en daar te verduidelijken of van voorbeelden te voorzien. Soms weiden ze ook wat uit over een bepaald interessant aspect.
Een van de bedoelingen van deze methode is dat de leerlingen leren achtergrondkennis te gebruiken bij de lectuur van teksten.

Suggestie : u kan ook de nummertjes in de tekst weglakken en de leerlingen zelf laten bepalen waar ze de teksten kunnen inschuiven.

3. De klas wordt in verschillende groepen verdeeld. Elke groep kiest voor een bepaalde tekst uit Bijlage 2 en krijgt dan de bijhorende opdrachten (complementair groepswerk, Bijlage 3).
4. Bespreking van en discussie over de resultaten van het groepswerk. Belangrijk hierbij is dat men voortdurend wijst op het verband met het thema van deze les nl. 'Taalafbraak'.

Oplossing (2) : 1. tekst D
2. tekst B
3. tekst E
4. tekst C
5. tekst A
6. tekst F

Bronvermelding

- 'Heel de wereld of niets' door H. de Coninck (Knack, 17 april 1985)
- 'Het jaar van Orwell. Bestaat Nieuwspraak ?' door J. Renkema (Onze Taal, jrg. 53 nr. 1, jan. 1985)
- '1984' door G. Orwell (De Arbeiderspers, Amsterdam, 1983-24)
- '1984. Krijgen Orwell en Huxley gelijk ?' door M. Dekeyser (Lannoo, Tielt en Weesp, 1984).
- 'De eendimensionele mens' door H. Marcuse (Paul Brand, Bussem, 1978-11)
- 'Sociolinguistics. An introduction' door P. Trudgill (Penguin, Harmondsworth, 1974)
- 'Handboek van de sociolinguïstiek' door N. Dittmar, vert. W. Koning (Het Spectrum, Utrecht/Antwerpen, 1978)
- 'Politico-babble (korte spraakkunst van de politieke taal)' (Haagse Post, 3 maart 1983)

EHBO-werkgroep, Huybrechtsstraat 28, 2200 Borgerhout

NOOT

Geïnteresseerden kunnen een volledig overzicht van de lesontwerpen van de EHBO-werkgroep ontvangen op het volgende adres : Uitgeverij MIM, De Berlaimontstraat 92, 2100 Deurne (tel. 03/325.87.00).

Heel de wereld of niets

De overgang van de woordcultuur naar de audio-visuele cultuur heeft tot nu toe niets dan vervlakking en ondeskundigheid met zich meegebracht. Herman de Coninck onderzoekt of daar iets aan te doen is ; ja, met discipline, met concurrentie.

„De eeuw die begon met het gouden tijdperk voor alle kunsten, lijkt te zullen eindigen zonder nog enig idee van wat kunst is: het geschreven woord, de harde kern van elk pedagogisch systeem sinds de vijfde eeuw voor Kristus, moet de plaats ruimen voor elektronische klanken en beelden. Zoals destijds de menselijke beschaving de mondelinge traditie inruilde voor het geschreven woord, zo wijkt nu de woordcultuur voor een audiovisuele. Het minste wat je daarover kunt zeggen, is dat het een radicale verandering betekent.”

„Mijn zoon heeft een woordenschat die uitsluitend op ondertitels is gebaseerd.”

Herman de Coninck

Hard op de Tong is een gezamenlijk initiatief van de Brusselse *Beurschouwborg* en *Knack*, in samenwerking met de uitgeverij *Kritak* en de dienst Letteren en Dramatische Kunst van het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Auteurs en publicisten worden voor deze reeks lezingen uitgenodigd om een vlammend betoog over een brandende kwestie te houden. Wat zij te zeggen hebben, open en onbevangen, verschijnt alleen in dit blad.

Gisteren 16 april kwam Herman de Coninck (1944) aan het woord. Der-

tien jaar lang was hij redakteur bij het weekblad *Humo* en sinds 1983 leidt hij het tweemaandelijks *Nieuw Wereld-tijdschrift* (uitgeverij Manteau). De Coninck maakte vooral naam als dichter, met de bundels *De kenige liefde*, *Zolang er sneeuw ligt* en *Met een klank van hobo*, die, samen met vertaalde poëzie van Edna St. Vincent Millay werden samengebracht in *Onbegonnen werk*. Een keuze uit zijn essays over poëzie werd gepubliceerd onder de titel *De troost van pessimisme*.

HARD OP DE TONG

Dit schreef Gore Vidal als inleiding bij een herdenkingsstuk over Logan Pearsall Smith, een aforist van rond de eeuwwisseling, en een man, zegt Vidal „die bijna evenveel tijd stopte in het zoeken naar dat ene nog niet afgezaagde adjektief om de maan te beschrijven, als jaren later de astronauten om er te geraken”.

Het is duidelijk dat die verandering van woord- naar audiovisuele cultuur niet alleen nadelen heeft. Dank zij de replays op televisie zie ik bijvoorbeeld in het voetbal drie keer meer doelpunten dan ik twintig jaar geleden op de radio hoorde. En hoewel er sneller gespeeld wordt, zie ik ze trager.

Maar ik zie vooral voordelen van de woordcultuur verloren gaan. En op een ogenblik dat alleen nog maar te gissen valt wat je daarvoor in de plaats zult krijgen, is enige argwaan toegelaten. Misschien wil ik het onderste uit de kan, maar ik heb altijd liever alleen maar voordelen. Alleen maar de voordelen van de woordcultuur en alleen maar de voordelen van de audio-visuele. Zou dat niet te regelen zijn?

Wat ik nu zie, is dat mijn zoon van veertien een woordenschat heeft die uitsluitend op ondertitels is gebaseerd, omdat hij godganse dagen op het tapijt ligt, met zijn dikke teen de televisie bedienend, en soms zelfs overreind komend om van deze vechtsceen naar gindse vrijage te switchen.

+++ 1 +++

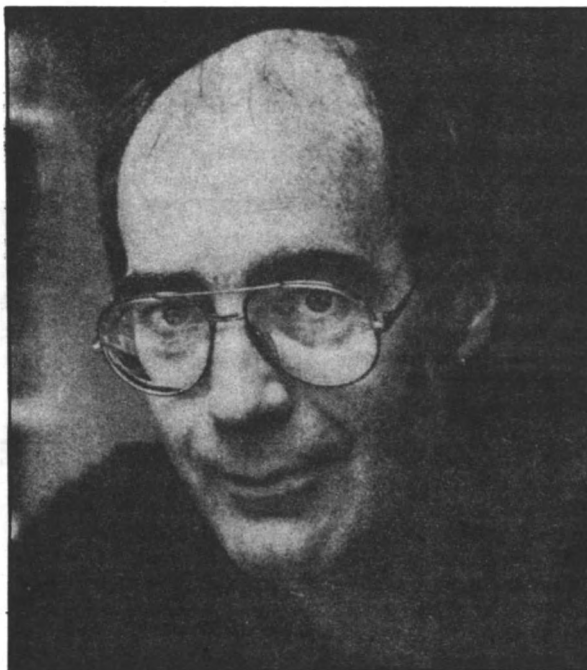
Ik zou niet weten wat er op die manier in zijn geheugen blijft hangen, maar zeer zeker nooit samenhang. Laat staan betekenis, want dat is iets waarvoor je na de film nog een goed meditatief uur nodig hebt. Ik vermoed dat op den duur zelfs het idee dat dingen een betekenis zouden kunnen hebben verloren gaat: ze zijn hooguit nog enkel de flits dat je ze ziet. Ze zijn spectaculair, of ze zijn niet.

Koot en Bie mogen me dan ten dele verzoenen met het medium televisie, het blijft een feit dat bijvoorbeeld het parlementaire debat, sinds het zich meer in *Konfrontatie* afspeelt dan in het parlement, demagogischer is geworden.

+++ 2 +++

Zowat dertien jaar geleden al verklapte *Renaat van Elslande* me in een interview dat hij in *Ieder zijn Waarheid* geleerd had te gestikuleren en smoele te trekken: wat de tegenstander op zo'n moment zei deed er niet meer toe, iedereen, inclusief de camera, keek naar jou, en daar kon zelfs het verstandigste tegenargument niet tegen op.

Wat was dertien jaar geleden. Sindsdien worden de argumenten, als ze er al zijn, gewoon binnenskamers gehouden. De televisie is niet de plaats voor

„Een videoclip verboudt zich tot de televisiekultuur, zoals morse tot de taal.”

argumenten, nuances, inhoud, nadenken. De televisie is zelfs nauwelijks de plaats voor nieuws, maar voor pausbezoeken met hun tientallen uren zendtijd, voor in en uit vliegtuigen stappen de presidenten, nietszeggende verklaringen achteraf: de televisie is gespecialiseerd in on-nieuws. (...)

Ook de televisiekultuur echter wordt binnenkort op zijn beurt verdrongen door de videoclip. Dit moet zoets zijn alsof taal over de hele lijn zou vervangen worden door morse. Alleen nog maar tuut-tuut-stop. Inhoud kan haast niet meer, alleen korte hevige prikkels.

Ik hoorde onlangs van het bestaan van zoets als disco-verslaving. Ik kan het me niet goed voorstellen, maar het moet een alleen nog maar heel schokkerig kunnen stilzitten zijn, of een hooraberratie te wijten aan geluidsinflatie. Ik weet ook niet hoe je zoets behandelt. Ineens met stilte lijkt me bijna té wreed. Wellicht met zorgvuldig gedoseerde hoeveelheden steeds stiller geluid.

Maar als disco-verslaving mogelijk is, gaan wij met de clipcultuur zienderogen naar een visuele flash-verslaving.

Kommunikatie gaat aan snelheid ten onder. Zelfs het geschreven woord, ooit voertuig van de rustige gedachte, verwordt, wellicht om te kunnen concurreren met de snelheid van de nieuwe media, tot een haastig gestencilde nota, een gauw bij mekaar gefotokopieerd standpunt, en in de kranten een afgescheurd en meteen van titel voorzien telexbericht.

Het doet me denken aan een snel-leeskursus die ik ooit bij Humo een jaar of tien geleden volgde. Ik heb het toen na één les laten afweten, omdat ik

het immoreel vond. Het erge was dat niet alleen rapporten en staatsbladen en licentiaatsverhandelingen gesnel-leesd werden, maar, althans in de les, ook *Hemingway*, *The old man and the sea*, en *Steinbeck*, *Turtilla Flat*.

Dat laatste is trouwens nadien nog als vakantiefeuilleton in Humo verschenen. Het werd blijkbaar even snel goedgevonden, als gelezen. Maar ik vond het allemaal zo tegennatuurlijk als een snel-eet-programma of een snelneuktraining. Ik hou van traag eten, en van traag lezen, met mijn rustige, alles doordringende lezersstraat.

Er zijn tekenen.

In Parijs is er een beroepsvereniging voor publieke schrijvers (*Écrivains publics*) opgericht, met een honderdtal kantoren over de stad verspreid. Zij schrijven op aanvraag en tegen 10 Franse frank per uur wat je maar wilt, van liefdesbrieven tot handelskorrespondentie. Hun cliënteel bestaat voor zowat 30 procent uit buitenlanders die de taal niet voldoende kennen, maar voor het grootste gedeelte, 70 procent, uit wat men noemt „slachtoffers van het audiovisuele tijdperk”. Vaak zijn dat hooggeschoolede technologen, die niet meer in staat zijn een behoorlijke tekst op te stellen.

Over nog eens een jaar of tien krijgen we wellicht ook publieke denkers.

+++ 3 +++

Het doet me met heimwee denken aan een citaat van *Paul Goodman*, die zichzelf een soort renaissance-freelancer noemde: „Volgens mij is het onmogelijk om een goed advocaat, leraar, staatsman, natuurkundige, minister van religie, architect, historicus, welzijnswerker of psycholoog te zijn, zonder in vrij grote mate dit alles tegelijk te zijn.”

Slechtste nieuws

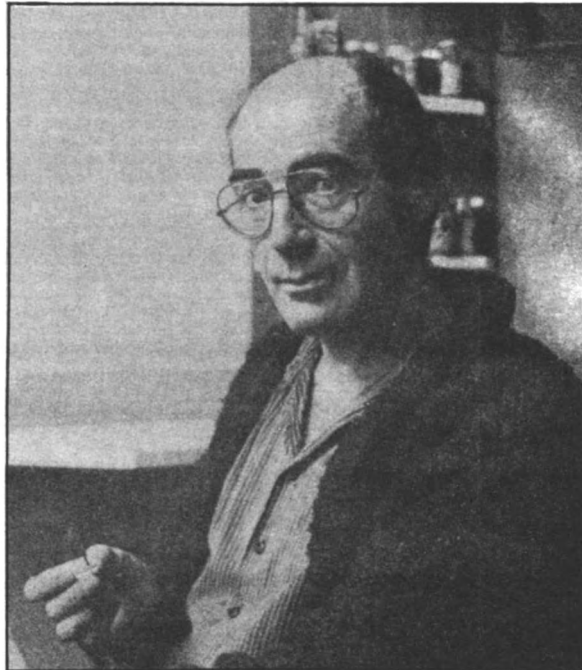
Ernest Mandel zegt in een recent interview: „Het geschreven woord vermindert enorm in kwantiteit, en daardoor vermindert ook de kwaliteit, vrees ik. Dat is een belangrijk psychologisch of zelfs antropologisch probleem: wat is de eigenlijke oorsprong van het denken? De grote Sovjet-psycholoog *Wygodsky* zegt: de oorsprong van het denken is de inwendige monoloog. Denken veronderstelt woorden, spelen met woorden, konstruktie van woorden, uitbreiding van de woordenschat.

+++ 4 +++

De beeldbeschaving die we nu meemaken blokkeert dat mechanisme. Een triest voorbeeld van die nieuwe cultuur is de mechanisch sprekende pop. Vroeger praatte het meisje met haar pop en antwoordde in de plaats van haar pop. Een sprekende pop betekent een niet-sprekend meisje.

Ook de leermethodes veranderen. Men heeft nu die funeste leermethode van de *multiple choice*, waarbij je in plaats van een opstel te schrijven of een voordracht te houden, gewoon „aankruist”. Zelfs in het universitaire onderwijs krijg je dat. Dat leidt onherroepelijk tot de verwording van de bekwaamheid tot denken. Denken wordt vervangen door reactie op beelden. Taal en woorden worden vervangen door beelden. Denken wordt vervangen door mechanismen. Dat is funest. Het uiteindelijke resultaat zal zijn dat de leraar wordt vervangen door de machine. Dat kan niet anders dan leiden tot een totaal konformistisch onderwijs dat tot denken onbekwame mensen zal produceren.

Dat is erg demoraliserend. Toen ik in de *Sunday Times* las dat er in Londen reeds meer winkels van video-cassettes zijn dan boekhandels, beschouwde ik dat als het slechtste nieuws van na de Tweede Wereldoorlog. (...)

„Het onderwijs gaat zeker niet vrijuit.”

Tucht en drill leken vroeger wel eens leerdoelen in plaats van middelen. Maar je moet nu eenmaal leren spellen en rekenen. Daar bestaat zelfs een bij uitstek geschikte leeftijd voor: de lagere schoolleeftijd. Alleen wordt de discipline die daartoe nodig is vermoedelijk ervaren als te kind-onvriendelijk. De leerlingenwerving schrikt terug voor de tucht van dt. Laat men dat maar in het middelbaar uitzoeken, dan is er nog tijd genoeg. Ik twijfel daaraan. Ik denk dat een geheugen iets is wat je niet vroeg genoeg kunt drillen.

Inmiddels wordt de oplossing voor een ingewikkelde spelling gezocht in een andere spelling. De taal moet zich maar aanpassen aan de pedagogische luiheid. Dat lijkt me een gevaarlijk precedent. Voor hetzelfde geld zeg je later in het middelbaar onderwijs: die geschiedenis moet maar eenvoudiger. Laten we die Tweede Wereldoorlog maar schrappen, dat werkt zo deprimerend op onze kinderen.

Een aantal dingen zijn noodzakelijkerwijze conservatief, hoe vooruitstrevend je ook mag zijn. De spelling is conservatief, omdat daarin waardevolle taallogika wordt bewaard. Wiskunde is conservatief, omdat twee plus twee altijd vier zal zijn. Feiten zijn conservatief: ze zijn nu eenmaal gebeurd, en dat blijft. De dikke Van Dale wordt

per editie conservatiever, want dikker. Taalkundig kan je trouwens slechts iets als nieuw ervaren, als je al het oude kent. Anders ontgaat je dat een neologisme inderdaad een neologisme is. (...)

+++ 5 +++

Konkurrentie

In mijn optimistische momenten probeer ik soms te hopen dat er weliswaar dingen verloren gaan, maar dat er ook andere dingen voor in de plaats komen. De lessen Nederlands zijn gelukkig niet meer uitsluitend op de schriftelijke taal gericht, men leert nu ook mondeling van zich afbijten. Misschien staat tegenover verlies van gezonde konkurrentiegeest wel een aanwinst aan sociale vaardigheden. Misschien worden er meer dt-fouten gemaakt, maar uit men zich ongeremder. Misschien kent men minder talen, maar die ene taal kent men dan wellicht beter. En minder kennis van het Frans leidt misschien ook tot minder gallicismen.

Maar zo werkt het niet. Debat oefeningen zorgen niet voor een briljanter verbaliteit. Je stort je in

het Nederlands als in een koud zwembad, en je zwemt met handen en voeten en mimiek in plaats van met de juiste woorden, naar de overkant. Het is taalkundig spartelen. Slechts het boven water blijven telt.

Dat je er nauwelijks Nederlands mee leert zal wel te maken hebben met het feit dat het Nederlands, na het dialect, slechts tweede taal is, en dat je die nu eenmaal eerst grondig schriftelijk moet leren, voor je er verbaal in kunt *free-wheelen*. Debatoefeningen, discussies geven alleen maar een slordige illusie van communicatie. „Je begrijpt toch wat ik bedoel?“ En die toegankelijkheid tast op den duur ook de geschreven taal aan: het is wel een germanisme, maar je begrijpt het toch? Nou, zo begrijp ik ook de dingestaal. Mijn zoon spreekt trouwens zo'n dingestaal'.

+++ 6 +++

Zo is er ook concurrentiegeest verdwenen, zonder dat dat geleid heeft tot grotere sociale vaardigheid; het gevolg

is hoofdzakelijk dat er nog nauwelijks iets geambieerd wordt. Ik weet niet zo goed wat sociaal was: het was een niet anders kunnen dan op elkaar aangewezen zijn. Ik bedoel met sociaal iets vrijwilligs, interesse voor anderen, andere meningen, andere levenswijzen. Dat krijg je pas als er inderdaad ook andere meningen zijn. Als iedereen middelmatig is, omdat niemand nog gestimuleerd wordt om zich te onderscheiden, is iedereen voor iedereen oninteressant.

Het idee dat concurrentie asociaal zou zijn, is een van de grootste misvattingen van de laatste decennia. Iemand kan of weet iets, of heeft iets ervaren, wat ik niet kan, weet, ervaren heb. Dat is juist een reden om met hem om te gaan.

Zo is het eveneens een illusie dat je met minder talenkennis die ene taal die je dan wel kent, beter zou beheersen. Alle kennis versterkt elkaar. Kennis van die ene taal maakt het je gemakke-

lijker om de andere te leren. Kennis van die ene wetenschap geeft je aanknopingspunten met de andere. Er is nu eenmaal geen minimumprogramma. Ofwel wil je de hele wereld begrijpen, ofwel niets. Iets tussenin kan nauwelijks een ideaal zijn. Je begint niet aan het leven met het idee: nu ga ik een beetje leven. Wie er niet aan begint met de vaste overtuiging van ik haal er alles uit, haalt er niets uit. Leven, onderwijs, het is allemaal alles of niets. Het VSO heeft de grote vergissing begaan, te denken: een beetje, maar dan voor iedereen, dat is gelijkheid. Nee, dat is nivellering. Als de uitdaging verdwenen is om hoger dan jezelf te grijpen, de stress om meer te doen dan je kalmpjes aan zou kunnen, de onvrede met jezelf, dan krijg je inderdaad vrede. De vrede van een pension op twintigjarige leeftijd. De vrede van het kerkhof. ”

HERMAN DE CONINCK ■

BIJLAGE 2

Tussentekst A

Winston en Syme schoven hun dienbladen onder het traliewerk door. Vlug werd op elk een eenheidslunch neergesmaakt - een metalen pannetje met grijs-rose hutspot, een homp brood, een blokje kaas, een kroes zwarte Victorie-koffie en een sacharinetablet.

'Daar ginder is een tafeltje, onder dat telescherm,' zei Syme. 'Laten we onderweg een borrel meepikken.' (...)

'Hoe schiet het woordenboek op?' vroeg Winston met stemverheffing om boven het lawaai uit te komen.

'Langzaam,' zei Syme. 'Ik ben met de adjectieven bezig. Het is fascinerend.'

Bij het onderwerp Nieuwspraak was hij meteen opgeleefd. Hij schoof zijn pannetje terzijde, pakte met een van zijn fijngevormde handen zijn homp brood op en met de andere zijn kaas, en leunde over de tafel heen om zonder schreeuwen te kunnen praten.

'De elfde druk is de definitieve druk,' zei hij. 'Wij geven de taal nu haar uiteindelijke vorm - de vorm die zij zal hebben als niemand meer iets anders spreekt. Wanneer wij daarmee klaar zijn, zullen mensen zoals jij het weer helemaal van voren af moeten leren. Jij denkt natuurlijk, dat het ons voornaamste werk is om nieuwe woorden uit te vinden. Maar niets daarvan! Wij vernietigen woorden - bij dozijnen, bij honderden, elke dag. Wij benen de taal uit. De elfde druk zal niet één enkel woord bevatten, dat voor het jaar 2050 in onbruik raakt.'

Hij beet hongerig in zijn brood en slikte een paar happen naar binnen, toen sprak hij weer verder met de hartstocht van een frik. Zijn magere, donkere gezicht had bezieling gekregen, zijn ogen hadden hun spottende uitdrukking verloren en waren bijna dromerig geworden.

'(...) Weet je wel, dat de Nieuwspraak de enige taal ter wereld is, waarvan de woordenschat elk jaar kleiner wordt?'

Winston wist dat, natuurlijk. Hij glimlachte, vol sympathie, naar hij hoopte, daar hij niet goed iets durfde te zeggen. Syme beet weer een stuk van het grauwe brood, kauwde het snel weg, en ging verder:

'Begrijp je dan niet, dat de hele bedoeling van de Nieuwspraak is om de denkruimte in te krimpen? Uiteindelijk zullen wij misdruk letterlijk onmogelijk maken, omdat er geen woorden zullen zijn om die in uit te drukken. Elk begrip dat men ooit nodig kan hebben zal door precies één woord worden uitgedrukt, waarvan de betekenis streng omlijnd is, terwijl alle bij-betekenenissen er van zijn uitgewist en vergeten. Nu al, in de elfde druk, zijn wij daar niet ver vandaan. Maar het proces zal nog voortgaan lang nadat jij en ik dood zijn. Elk jaar minder en minder woorden en de bewustzijnsruimte telkens een beetje kleiner.'

(Uit: G. Orwell, '1984' p. 53-55)

Tussentekst B

Politico -babble : het maken van een witte ruis
het maken van gewichtige witte ruis.

1. HET MAKEN VAN EEN WITTE RUIS

Witte ruis is wat je van een grammofoonplaat hoort tussen de muziek door: niks, en toch geluid. Als politicus dient u over een klein reservoir van loze zinsneden te beschikken om stiltes op te vullen. Na enige training spreekt u ze mechanisch uit, terwijl u ondertussen nadenkt over uw echte antwoord. Het geldt namelijk als nadelig voor de politicus de indruk te wekken dat hij met de mond vol tanden zit. Steek dus meteen van wal nadat u een vraag gesteld is.

Bestudeer bijvoorbeeld de openingen van Bukman : "Om te beginnen zou ik willen zeggen...". Schmelzer : "Mijn eerste reactie zou deze zijn...". De Ruiter : "Ik wil daar het volgende op zeggen...". Lubbers : "Laat ik het zo zeggen...". "De zaak ligt als volgt." Uit het rijke repertoire van Den Uyl : "Het gaat mij hierom". "Mijn reactie is Deze". "U moet goed zien," "Ja en nee."

Ook kan het geen kwaad om, teneinde tijd te winnen, de gestelde vraag te herhalen dan wel te parafraseren. De Vries, gevraagd naar de bezwaren in zijn partij tegen de VVD : "U bedoelt of wij soms iets tegen de VVD hebben ?" Zijn fractiegenoot De Boer, op de vraag hoe het nu verder moet met 'het Nederlandse voorbehoud' : "Als u zegt : wat wil je met het Nederlandse voorbehoud..." De premier mag graag beginnen met het geruststellende : "Ik begrijp de vraag." Als Van Meekren hem vraagt of hij ('ik bedoel het kabinet') het overleg met de bonden heropent, vangt hij aan : "Ik begrijp wat u bedoelt : het kabinet. Er zitten de volgende punten in."

Het is als het in de lucht knippen van de kapper : er gebeurt nog niets, en toch is hij al bezig. Met wat oefening kunt u in deze exercitie een zekere virtuositeit bereiken. Een aanhef van Van Houwelingen : "Het lijkt mij bijna een open deur, en zo heb ik het ook op een spreekbeurt gezegd..." (Men lette op het essentiële bijna). Maar de fraaiste ouverture is die van Lubbers : "U hoort nu stilte. Dat betekent dat ik nadenk."

2. HET MAKEN VAN GEWICHTIGE WITTE RUIS

Als u toch eenmaal het woord heeft, en eventjes niet weet wat precies te zeggen, kunt u de gelegenheid maar beter te baat nemen om iets te berde te brengen wat driftig klinkt, zonder dat het iets betekent. Het verplicht u tot niets, maar draagt wel bij aan uw aanzien als politicus.

Neem een voorbeeld aan Deetman : "Ik vind een grondslag voor een politieke groepering dus ook voor het CDA van belang. Dat voorkomt dat een politieke groepering gaat zwabberen. Meestal is het zo dat uit die grondslag iets zichtbaar wordt over hoe een politieke partij tegen de overheid aankijkt. Maar er is nog iets anders. Je kan niet alleen een grondslag hebben. Je kan niet alleen zeggen ik heb een grondslag, je zal vooral moeten zeggen, op grond van die grondslag kom ik tot die en die concrete politieke punten. Ik denk dat het daar wel eens aan ontbroken heeft."

(Uit : Haagse Post, 3 maart 83)

Tussentekst C

In de linguïstiek bestaat er een hypothese die men de 'Sapir-Whorf hypothese' heeft genoemd, naar de twee taalkundigen Edward Sapir en Benjamin Lee Whorf. Hun hypothese luidde ongeveer als volgt :

De moedertaal van een taalgebruiker bouwt een reeks categorieën op die als een soort rooster functioneren waardoor we de wereld waarnemen. Dit rooster beperkt de manier waarop we de verschillende fenomenen categoriseren en conceptualiseren. De taal bepaalt dus ons denken.

Een voorbeeld om dit te verduidelijken :

"Een programmeur en een boer lopen langs een korenveld. De programmeur, een echt stadsmens, heeft geen enkele agrarische kennis. Hij weet wat koren is, maar hij kan nauwelijks gerst van rogge onderscheiden. De boer heeft veel meer kennis op dit gebied. Hij weet dat er winter- en zomertarwe is en hij kan zelfs verschillende tarwerassen onderscheiden. Voor de programmeur is tarwe tarwe. Hij heeft maar een paar woorden ter beschikking terwijl de boer een veel grotere woordenschat bezit voor de verschillende soorten koren.

Vraag : Komt het door de taal dat de programmeur de verschillende graansoorten niet ziet ? Of ziet de programmeur wel de verschillen maar heeft hij er geen woorden voor ?

De kern van deze vraag is : Bepaalt de beschikbare woordenschat het aantal onderscheidingen dat een taalgebruiker op een bepaald moment waarneemt ?"

Tussentekst D

In de taalwetenschap hebben verschillende mensen zich beziggehouden met de vraag hoe het komt dat de verschillende talen soms erg afwijkende taalsystemen (woordenschat, grammatica, ...) hebben. De Babelse spraakverwarring is helaas hiervoor geen afdoende verklaring. Sommigen beweren echter dat de verklaring te vinden is in het feit dat de omgeving waarin de mensen leven en opgroeien een invloed heeft op de taal. Een veel gebruikt voorbeeld om te demonstreren dat omgeving, denken, maatschappijsystemen, enz. het taalsysteem beïnvloeden, is het gebruik van kleuradjectieven. Kleuren worden in verschillende taalgemeenschappen op verschillende wijze verbaal gedifferentieerd. Zo bezit het Nederlands voor de kleur wit slechts één adjectief (dat we weliswaar een beetje kunnen nuanceren : helderwit, gebroken wit, ...). De Eskimo's daarentegen kennen in hun taal heel wat meer adjectieven voor wat wij 'wit' noemen. Het is evident dat de meer gedifferentieerde talige onderscheiding van 'wit' bij de Eskimo's het gevolg is van hun levensomstandigheden en hun directe ervaringswereld; in hun geval dus van de dagelijkse noodzaak om met sneeuw om te gaan.

Tussentekst E.

In het boek '1984' van G. Orwell denkt 'Grote Broer' voor iedereen. Grote broer, zoals hij genoemd wordt, weet alles van iedereen want hij kan op elk moment in iedere huiskamer binnenkijken. Grote broer hield echter ook nog op een andere manier stevige greep op de mensen : hij veranderde de taal en liet de Nieuwspraak invoeren als officiële taal van Oceanië. Deze taal lag in feite aan de basis van zijn macht want met de Nieuwspraak wilde hij letterlijk elke ketterse gedachte 'ondenkbaar' maken. De woordenschat van de Nieuwspraak was dusdanig samengesteld dat het alleen maar mogelijk was om dié gedachten tot uitdrukking te brengen die volgens de partij van Grote Broer aanvaardbaar waren. Alle andere gedachten - en ook de mogelijkheid om daartoe te komen langs omwegen - waren uitgesloten. Gedeeltelijk werd dit bereikt door het uitvinden van nieuwe woorden, maar in hoofdzaak door het uitschakelen van ongewenste woorden en door de overblijvende woorden te ontdoen van hun onrechtzinnige betekenissen en bijbetekenissen.

- Als je iemand een echt, gemeend compliment wil geven zeg je in nieuwspraak dat hij 'dubbelplusgoed' is ;
- Een aantal heel prettig aandoende woorden dekken heel onprettige begrippen vb. 'Vreugdekamp' voor 'dwangarbeiderskamp' ; 'Ministerie van Vrede' voor 'Ministerie van Oorlog' (defensie !) ;
- In Nieuwspraak worden heel veel woorden afgekort en er wordt voor gezorgd dat ze makkelijk uit te spreken zijn :
vb. 'Miniwa' is het 'Ministerie van Waarheid'.
De bedoeling hiervan is vooral mystificatie, de woorden liggen zo gemakkelijk in de mond dat je ze kan uitspreken zonder ook maar even stil te staan bij hun oorspronkelijke betekenis ;
- Je kan in Nieuwspraak zeggen : 'Alle mensen zijn gelijk', maar dat wil dan wel precies hetzelfde zeggen als bijvoorbeeld 'Alle mensen zijn roodharig'. Alle politiek, filosofisch, sociaal geladen woorden verliezen m.a.w. hun geladenheid.

BIJLAGE 3 : (opdrachten bij de tussenteksten)

Tussentekst A :

Vergelijk eens enkele nieuwere en oudere uitgaven van woordenboeken met elkaar.

- Ga na of de nieuwere uitgaven inderdaad meer bladzijden (meer woorden) bevatten ;
- Sla een willekeurige bladzijde open en maak een lijst van woorden die in de andere uitgave verdwenen zijn en een lijst van woorden die toegevoegd werden. Wat valt je daarbij op ? (Kende je de meeste woorden ? ; Waarom zouden ze verdwenen of bijgekomen zijn ? ...)

Tussentekst B :

Een aantal groeperingen streven ernaar de seksismen uit onze taal te bannen. Zij gaan er immers vanuit dat een niet-seksistische taal ook zal leiden tot een niet-seksistische samenleving.

Probeer de volgende zinnen nu eens om te zetten in niet-seksistische taal :

- vb. De pioniers doorkruisten de woestijn met hun vrouwen, kinderen en bezittingen.
- = De pioniersfamilies doorkruisten de woestijn en droegen al hun bezittingen met zich mee.

- De slaven mochten trouwen en kregen de toelating met hun vrouw en kinderen te leven.
- Radium werd ontdekt door een vrouw, Marie Curie.
- Vooraleer de onderzoeker zijn onderzoek begint, moet hij steeds zijn opstelling nauwkeurig controleren.
- We wachten nog op meneer Janssen en zijn vrouw.
- Hoeveel man kan er in deze zaal zitten ?
- Onderzoek heeft uitgewezen dat de verstandige klant vooraf haar inkopen op een lijstje schrijft.
- De minister mag zelf zijn medewerkers voor zijn kabinet kiezen.
- Tijdens een ontmoeting tussen President Reagan en Margaret Thatcher .....
- Geachte Heren, ...

Probeer in kranten en tijdschriften nog enkele andere voorbeelden te vinden. Hoe proberen sommige auteurs dit probleem op te lossen ?

Tussentekst D :

Net zoals de fysische omgeving heeft ook de sociale omgeving een invloed op ons taalgebruik. Verduidelijk dat aan de hand van de volgende gegevens.

- Welke woorden bestaan er in het Nederlands om familierelaties aan te duiden ?
- Vergelijk dit systeem van naamgeving nu met de manier waarop de Australische Njamalstam hun familierelaties benoemt.
  - vb. 'mama' : verwijst naar alle mannelijke familieleden van dezelfde generatie als de vader. Dus : vader, oom, ...
  - 'karna' : echtgenoot van de zuster van de vader
  - 'maili' : vader van de vader of zuster van de vrouw van de zoon van de dochter

(zoek eventueel iets op over de sociale relaties bij deze stammen.)
- Hoe illustreert dit voorbeeld de stelling van de tussentekst ?

Informatie voor de begeleid(st)er : de drie woorden uit de Njamaltaal tonen aan dat het familieleven in de twee samenlevingen totaal anders georganiseerd is. Bepaalde verwantschappen die wij minder belangrijk vinden, zijn daar wel belangrijk, en omgekeerd. Bepaalde onderscheidingen worden anders gemaakt (vb. 'maili' drukt niet de generatie uit, maar wel de generatie-afstand. Hetzelfde woord dus voor iemand die twee generaties ouder of jonger is.

Tussentekst E :

Neem een aantal tijdschriften en ga eens na of er in die tijdschriften soms iets te vinden is dat wijst op Nieuwspraak. Denk bijvoorbeeld aan : letterwoorden (OPEC, UEFA, ...); afkortingen (KBVB, ...); verbindingen die mystifiëren (Euroshima); vereenvoudigingen door woorden naast mekaar te plaatsen; uithollingen van woordbetekenissen (fascist als scheldwoord).

Lees misschien eerst even de appendix over Nieuwspraak door in het boek van George Orwell.